

A SZLOVÁK POLGÁRI POLITIKAI CSOPORTOK A SZÁZADFORDULÓ UTÁN

Írta: POLÁNYI IMRE

A múlt század nyolcvanas éveinek elején a szlovák burzsoázia, a szlovák politikai élet vezetői a 70-es évek sikertelen akciói, a magyar kormányok erőszakos fellépése következtében passzivitásba vonultak. Nem volt erejük harcra, s nem volt olyan demokratikus programjuk, mely az egész népet ellenállásra készítette volna. 1884-ben jelentették be, hogy nem vesznek részt a választási küzdelemben, a szlovák választóknak szabad kezet adnak: úgy lépjenek fel a választásokon, ahogy a legjobbnak látják [1]. E passzivitás korántsem volt pozitív értékű a szlovák nemzeti mozgalomban. Nem gyengítette a magyar uralkodó osztály támadásának erejét, nem vezetett a tömegek ellenállására. A szlovák burzsoázia nemzeti mozgalmának gyengesége abból fakadt, hogy a század utolsó évtizedeiben lényegében uralkodó osztállyá kezdett nőni, érdekeltté vált a tőkés kizsákmányolás formáinak fenntartásában. A passzivitás viszont nem jelentette a harc teljes feladását. Bár a segítséget elsősorban kívülről várták, a szlovák burzsoázia hazai gazdasági pozícióinak megerősítésén fáradozott, széles körű sajtókampányt folytatott a magyar uralkodó osztály ellen, a nemzeti érzés erősítésére és terjesztésére törekedett. Különösen a művelődés terén volt értékes munkájuk, és haladónak tekinthető néhány politikai követelésük is. A kilencvenes években még tartott a passzivitás, de már a konzervatív szlovák burzsoázia is érezte tarthatatlanságát. A gazdasági és társadalmi életben végbemenő változások által támasztott követelmények előtt ők sem térhettek ki, de társadalmi bázisuk, a múltra épülő ideológiájuk, reakciós erők felé tekintő külpolitikai elképzeléseik eleve lehetetlenné tették kizárólagos vezető szerepük megőrzését. A burzsoázián belül új erők törtek fel, a csehek felé haladó liberálisok, ugyanakkor megerősödött a szlovák munkásosztály és mozgalma is. E két erő fellépése és aktív politikája a Szlovák Nemzeti Párt konzervatív vezetőit is a passzivitás feladására készítette. Az új erők mozgalma, bár a párt nemzeti egységét nem bontotta meg, lényegében véve a Szlovák Nemzeti Pártot három táborra szakította. Az egység csak formális volt, a polgári liberálisok és a klerikálisok külön, egymásnak és a konzervatívoknak lényeges kérdésekben ellentmondó elvek és programok alapján dolgoztak. A széttagolást jelentős mértékben segítette elő a munkásmozgalom erőteljes kibontakozása. A mai Szlovákia területén — különösen a kilencvenes évektől — az erőteljesen kibontakozó tőkés fejlődés újította meg az aktív nemzeti mozgalmat, változást hozott külső segítség felé irányulásában. Abban viszont, hogy ideológiájuk a társadalmi, politikai kérdésekben vallott elveik alapos változáson mentek át, és a három csoport (a konzervatív turóczsentszentmártoni,

a polgári liberálisok, és a klerikálisok) egyes kérdésekben követett azonos politika mellett is élesen elkülönült, abban elsődlegesen a munkásmozgalom polarizáló hatása játszott szerepet.

A turócszentmártoni konzervatívok

Az a szlovák polgári értelmiségi csoport, mely a kiegyezéssel való elégedetlenségének jeleként Pesttel megszakítva a kapcsolatokat Turócszentmártonba vonult vissza, a *Národné noviny* és a *Slovenské pohľady* köré tömörült. Ügyvédek és újságírók szűk köre alkotta e csoportot, a Szlovák Nemzeti Pártot, az ország más területén főleg evangélikus papok s néhány ügyvéd képviselte őket. E jogászokon, evangélikus papokon és e papoktól függő evangélikus tanítókon kívül a falusi burzsoázia volt támaszuk. A „mártoniak” vezéregyénisége, szellemi és politikai irányítója SVETOZÁR HURBÁN VAJANSKY, mellette kiemelkedő szerepet játszott JOZEF ŠKULTÉTY, MUDROŇ PAVEL, PIETOR AMBRO, ŠTEFANOVIČ MILOŠ, DULA MATEJ, HALAŠA ANDREJ és mások.

VAJANSKÝ hallatlan tekintélynek örvendett mind pártján belül, mind a szlovák polgárság és értelmiség körében. Megnyilatkozásai hosszú időt át vakon követendő útmutatást jelentettek, bármily kérdésre vonatkoztak. Író és költő, de mindenekelőtt újságíró volt, elméleti politikus, akitől messze állt minden gyakorlati tevékenység. Irodalmi alkotásai között nincs talán egy sem, még versei között sem, amely ne foglalkozna aktuális kérdésekkel, regényei pedig egyenesen politikai programbeszédek. E csoport — különösen VAJANSKÝ konzervativizmusa — a feudális rend visszakívánását jelentette. Vallotta, hogy a szlovákságnak szüksége van nemességre a magyar nemességgel szemben, és szinte gyűlölettel ostorozta az „elfajzott” szlovákokat, akik beolvadtak a magyar nemességbe. A kiegyezés utáni időkben az asszimilációs folyamat éppen a szlovák nemesség maradványait, a hivatalnoki és értelmiségi rétegeket érintette, azokat, akik VAJANSKÝék szerint a szlovákság vezető elitjét kellene képezzék. Ezeket kell öntudatra ébreszteni, hogy megtérve nemzetükhöz, átvegyék vezetését; visszatérésükkel egycsapásra megoldódna sok lényeges probléma. Néhány regényét is oly célzattal írta, hogy bemutassa, az elfajzott nemesség milyen kárt okozott a szlovák nemzetnek [2]. Mindebből szükségszerűen következett idegenkedése a néptömegetől. Irodalmi alkotásai sem a népnek szóltak, hanem az „intelligenciának”, s az elnyomott tömegekkel szemben bizalmatlan volt. Számára a „nép” csupán elvont fogalmat jelentett, a „szlovák nemzet” alatt pedig csupán a vezető köröket értette. Erőteljesen hangoztatta, hogy a vezetőknél, mint a „nemzet virágának” el kell különülnie a tömegektől: „Mi nem politikai párt vagyunk, mi vagyunk a nemzet, pars pro toto, ahogyan a fej is mondhatja ezt az egész test helyett”, fogalmazta meg VAJANSKÝ egy mondatban társadalomszemléletét [3].

Hasonlóan merev és konzervatív VAJANSKÝék vallásossága is. A szlovákok ellenségei, vallották és írták, mind hitetlenek, ateisták, apostáták és racionalisták voltak s a maiak is azok, a jó szlovákok védtek és védik ellenük a hitet és az egyházat. Vagyis jó szlovák hazafi az, aki vallásos és minden újjítással szemben védi az egyházat. Alapvető tétellé forr össze náluk a hit és nemzeti érzés, a kereszténység és nemzetiség [4]. VAJANSKÝ e vallásossága nem csupán a szülői ház öröksége. A megelőző korszakok szlovák vezető köreiben erősen élt a fatalizmus és messianizmus, a szlovákok valamilyen nagy külde-

tésébe és megváltásába vetett hite. Ez összefonódott a szláv küldetésbe vetett hittel, hogy nagy „vallási ideál” teljesítése vár rájuk. E hit öröklődött, a papok pedig erősítették a Bibliából vett idézetekkel. Igen kevés változtatással VAJANSKÝ és körének néhány tagja is átvette. (Ez tükröződik a „*Náladí a vjhlády*-ban.) Erősítette e túlzottan is konzervatív vallási felfogásukat az is, hogy a cári Oroszország klerikális köreivel voltak kapcsolatban, ezek külpolitikai érdekeinek is megfelelt e hit támogatása, ébrentartása. A neoszlávizmusból is elfogadták VAJANSKÝék azokat a tételeket, amelyek Oroszországnak és a többi szláv népeknek a „barbár nyugat (értsd: fejlett kapitalista) megjavítását” irányozzák elő, annak ellenére, hogy a neoszlávizmus egészével nem értettek egyet.

Természetesen VAJANSKÝnak és körének megvolt külpolitikai koncepciója, mely a cári Oroszország felé való orientációban jutott kifejezésre. VAJANSKÝ Boszniában teljesített katonai szolgálatot, a délszlávok szabadságharcán és nemzeti mozgalmain keresztül ismerkedett meg a cári külpolitikával. Itt jutott arra az elgondolásra, hogy a szlovák érdekeket is a leghatalmasabb rokon szláv birodalom védelme alá kell helyezni. Természetesen a „cárofil” politikának hazai, korábbi időkre visszanyúló előzményei is voltak. Oroszországi utazásakor személyes kapcsolatot létesített a cári udvar egyes befolyásos, reakciós köreivel. Ehhez hasonlóan a délszláv politikusok közül is a konzervatívokkal tartott kapcsolatot. Tehát a cári Oroszországban és főként a cárban látták a szlovákok felszabadítóját, lehetséges szövetségését. Természetes, hogy az a hatás, amely a pétervári udvarból érte őket, a klerikális, konzervatív szellemet erősítette. Az innen átvett és átültetett elméletek a legfelső orosz arisztokrata körök elméletei voltak, élesen szembenállva nemcsak a munkásosztály ideológiájával, a kizsákmányolt tömegek érdekeivel, de a kapitalista fejlődéssel is. Magában Oroszországban is már idejétmúlt, halálra ítélt tételek voltak ezek. Fentebb említettük az ún. neoszlávizmustól való általános idegenkedésüket, csupán azért, mert a cári külpolitikai törekvéseket megpróbálták, bizonyos határig, a kapitalista fejlődés viszonyaihoz alkalmazni. A kapitalizmusban az erkölcsök megrontóját látták, a gépek uralmát az ember felett. Élesen szembefordultak a polgári demokratikus törekvésekkel, mozgalmakkal. Álláspontjukat félreérthetetlenül elsősorban az 1905–1907-es oroszországi polgári demokratikus forradalom idején fogalmazták meg. Véleményük szerint e forradalmat nem a szükség váltotta ki, csupán forradalmárok, terroristák szűk körű csoportjainak elítélendő próbálkozása volt [5]. Még az ennél enyhébb „alkotmányos” törekvéseket is elítélik [6]. E kérdésekben érdekesen alakult kapcsolatuk Tolsztojhoz és a tolsztojizmushoz. A Tolsztoj által hirdetett társadalmi tanokat elvetették és támadták. Különösen a földmagántulajdon jogsultságát tagadó, az egyházi dogmákat, a hadsereget, az erőszakot elvető tetteit. („Ne állj ellen erőszakkal a gonosznak.”) Szemére vetették Tolsztojnak, hogy a cárizmus bírálataival a szlávok nyugati ellenségei kezébe ad fegyvert, és tanaival forradalmat szít. Ugyanakkor az 1905–1906-os években beszüntetik e bírálatot, s Tolsztoj Szlovákiában meglévő népszerűségét felhasználták, rá hivatkozva szállnak szembe a haladó mozgalmakkal. Felhasználták a megbélyegzett Tolsztoj érveit és nyilatkozatait [7].

A mártoni konzervatív csoport másik kiemelkedő egyénisége ŠKULTÉTY JOZEF is egyetértett VAJANSKÝval, kapcsolatban volt a fentebb említett orosz reakciós udvari körökkel. Különbőség közöttük csupán annyi, hogy tolenrán-

sabb Tolsztojjal szemben, az irodalomban pedig eljutott az orosz realisták, elsősorban Gogol és Csehov műveinek ismeretéig és megbecsüléséig [8].

A munkásmozgalomhoz, a munkásosztály elméletéhez való viszonyukat is az ellenséges szembenállás jellemezte. A kilencvenes évek elején csupán a szegényparasztkok és földmunkások mozgalmát vették figyelembe. VAJANSKÝ még 1894-ben is megnyugodva írta; szlovák ipari proletariátus nincs, mert ipar sincs, a gyári munkások helyzeténél rosszabb a földműves proletárok helyzete, akik a földtől kapják nemcsak a kenyeret, de a hitet, reményt és hazafiságot is [9]. Vagyis a kilencvenes évek első felében közömbösen szemléltek a munkásmozgalmat, a szegényparasztság megmozdulásait figyelték, mely elsősorban a szlováklakta területeken is a magyar nemzetiségű földesurak ellen irányult, és ebben ők a szlovák népnek az elnyomó magyarság elleni harcát látták. Azonban a kilencvenes évek második felében megindult a szlovák szociáldemokraták tevékenysége, gyakoribbá váltak a sztrájkok és tüntetések a szlováklakta területek gyáraiban, városaiban. A konzervatív burzsoázia felesmélt, hogy új politikai erő jelentkezett, új ellensége született. A szociáldemokráciában ugyanakkor a magyarosítás eszközét látta, — amiben volt némi igazság —, s ez is növelte aggodalmukat. Ahogy a *Národnie noviny* írta a Szociáldemokrata Párt V. kongresszusa után, az SZDP-nak lesz annyi ereje, hogy a Táttra alatt is fellobbantsa az elégedetlenséget és megtörje a fennálló rendet — „lelkileg és anyagilag magyarosított emberekkel”. Az éles szembe fordulás mellett, — kisebb erővel és sikerrel, még kisebb meggyőződéssel ugyan, mint a polgári liberálisok —, megpróbálták az egyedül célszerűnek látszó politikai módszert alkalmazni: lefegyverezni a munkásmozgalmat azzal, hogy minden megmozdulásuknak nemzeti színezetet adjanak. 1897 május—júniusban számos cikk jelent meg a *Národnie noviny*-ban. Egyikben elismerik, hogy a szociális viszonyok egészségtelenek, de „gyógyítása nem történhet Lassalle és Marx receptje szerint”, s szerintük a szocialista eszmék csak a nép legalacsonyabb, fanatizált rétegeiben vertek gyökeret [10]. Júniusban már arra szólította fel őket a lap, hogy küzdjenek jogaikért, de „nemzeti alapon” s ne hagyják el a vallást, mert csak az ilyen szocializmus vezethet a kívánt eredményhez [11]. A XIX. század végén, a XX. sz. elején ez sikertelen kísérlet maradt, pl. a budapesti Szlovák Egyesület munkástagjainak nagy része szociáldemokrata szervezetekbe ment át. Később sem a turóczzsentsmártoni konzervatívoknak, hanem a liberális polgárságnak sikerült a szlovák szociáldemokrata pártvezetést a szlovák polgári nacionalizmus járszalagjára vinnie [12]

A fentebb említett „passzivitás kora” nem tekinthető teljes bezárkózásnak. Sajtóorgánumaikban, brosúráikban, irodalmi alkotásaikban éles harcot folytattak a nemzeti öntudat ébrentartásáért, a szlovák kultúra felemeléséért, e korban nem egy kiemelkedő irodalmi alkotás született, és küzdöttek a magyarosítás ellen. (Sajnálatos, hogy általános hangvételük alig különbözött a magyar sovíniszta sajtótól. Ez csupán a megbántott és állandóan támadott nemzeti önértékük okozta felháborodással tehető érthetővé. Az viszont már kevéssé, ami reakcióssá vált lényegükből fakadt, hogy a tüzet a magyarság egészére irányították osztálykülönbségre tekintet nélkül, éppoly kevéssé, mint ahogy az uralkodó magyar sovén körök megvetették a szlovákság egészét.) Az ilyen „elméleti politizálás” mellett már a kilencvenes évek elején jelentkeznek óvatos jelzések, tapogatózások, melyek a gyakorlati politikai tevékenység lassú kibontakozására utalnak, illetve legalább arra, hogy kezdték észrevenni

a tömegbázis nélküli elzárkózás káros hatását. 1892. augusztus 17–18-án tartották a Szlovák Nemzeti Párt alakuló gyűlését, ahol a párt szervezeteinek kiépítéséről tanácskoztak. A tanácskozás határozatai szerint előbb a központot kell rendezni s csak utána lehet vidéken is megkezdeni a munkát. A munkálkodás céljaként a pártnak a közéleti tevékenységbe való belépését jelölték meg, tehát megjelenik az aktivitás felújításának igénye. A tevékenység, mondja tovább a gyűlés határozatairól szeptemberben kibocsátott körlevél, nem csupán általános politikai és kulturális kérdésekre fog irányulni, hanem közigazgatási, jogi, gazdasági, ipari kérdésekre is, vagyis mindenre „ami valamilyen formában befolyásolhatja nemzeti életünket. Különösen figyelmet akarunk fordítani a szlovák néprajzra is”. A továbbiakban ismerteti a szervezeti felépítést (központi vezetőség — vidéki bizalmiak) [13]. A szétküldött körlevelekre többségében az aktív politikát helyeslő válasz érkezett. Egyes helyekről aggódó hangok hallatszottak, hogy a szervezkedéshez, akciókhoz szlovák értelmiségre lenne szükség, holott sok megyében, pl. Sáros, Szepes, Abaúj, Zemplén megyékben ilyen nincsen, ráadásul e helyeken a mártoni lapok terjesztése is veszélyes [14]. 1894–95-ben különösen ŠTEFANOVIČ MILOŠ buzdította a párt vezetőit az aktív fellépésre. Sógorához, DULA MATEJHOZ, aki a pártvezetőség titkára volt, 1894-ben írt leveleiben a katolikus klérussal, a Zichy-féle Katolikus Néppárttal való összefogást javasolja a közelgő választásokon való sikeres fellépés érdekében [15]. Ez a szövetség létrejött. Az összefogásnak, amely rövid életű volt, megvolt a társadalmi, politikai, ideológiai — ugyanakkor taktikai — alapja. A szlovák vidéki burzsoázia és mártoni vezetői támaszt kerestek a dzsentri rétegek egyre élénkebb sovíniszta ízű támadásaival szemben. Konzervatív felfogásuknak megfelelt a Néppárt politikája és programja, és már a korábbi években összefűzte őket az egyházpolitikai törvények ellen folytatott küzdelem. A Szlovák Nemzeti Párt vezetői szembefordultak az egyházpolitikai reformokkal részben ortodox vallási felfogásuk eredményeként s a librealizmus előretörését, ugyanakkor a magyarosítás előmozdítóját látták benne. Sajtójukban, a szószékeken heves agitációt fejtettek ki [16]. Ugyancsak a szövetkezés felé vitte őket az a meggondolás, hogy kihasználva a szlovák parasztság vallásosságát, vallási alapon szervezkedő párt segítségével a munkásmozgalom eszméinek a falvakba behatolása elé gátat vessenek. Nem kis szerepet játszott a Néppárt programjának 13. pontja — az 1868. évi 44. törvénycikk életbeléptetésének követelése —, és az az ígérete, hogy küzdeni fog a „nemzetiségek jogaiért”. Szerepet játszott az a körülmény is, hogy a Néppárt, a megegyezéstől függetlenül a nemzetiségi vidékeken kezdte meg agitációját, „befolyási övezetének” kialakítását. Félő volt, hogy a mártoniak, akik különben sem rendelkeztek jelentős tömegbázissal, még a lehetőséget is elveszítik befolyásuk tágítására.

Így ír erről a tárgyalások és a megegyezés egyik tevékeny szervezője: „... nekünk... az lebegett szemünk előtt, hogy vásárt ne csináljanak nélkülünk, hogy a népet kezeinkből ki ne eresszük, hanem, hogy számunkra használjuk fel azon erős mozgalmat és fellobbanást, mely jelenségeket a néppárt akciója a köznép között felidézett” [17]. Végül szerepet játszott összefogásuk megvalósulásában Bánffy Dezső agresszív nemzetiségi politikája. Az 1896. évi választások érdekében összefogásra irányuló tárgyalások már 1894-ben folytak. ŠTEFANOVIČ kapcsolatban volt ODESCALCHIVAL a választási program pontjainak egyeztetésére. A Szlovák Nemzeti Párt programjában szerepelne: 1. az

egyházpolitikai törvények revíziója; 2. az 1868. 44. tc. érvényesítése; 3. e törvény revíziója, hogy „valódi egyenjogúságot” adjon a nemzetiségeknek; 4. a választójog kiterjesztése. Nem ragaszkodnak ahhoz, hogy a 2–3. pontokat a Néppárt is felvegye programjába, ugyanakkor a szlovákok még újabb követeléseket is felvennének: újságkautió megszüntetése, egyesülési szabadság, általános titkos választójog stb. [18]. 1895-ben a tapogatózások hivatalos tárgyalásokká alakulnak, MOLNÁR JÁNOS, a Néppárt választási irodájának igazgatója 20–30 választókerületet ajánlott a mártoniaknak, majd RAKOVSKY ISTVÁN, a Néppárt egyik vezetője folytatott megbeszéléseket [19]. Maga a választás a Szlovák N. P. részére sikertelen volt, valamennyi jelöltje megbukott a tisztán szlovák anyanyelvű, sőt evangélikus többségű kerületekben is. Következménye azonban nem volt jelentéktelen: lökést adott a passzivitás felszámolásához. Ennél jelentősebb az, hogy a klerikálisokkal való összefogás növelte a párton belüli ellentétet, hozzájárult a liberális polgárság elkülönüléséhez, végül a néppárti befolyás hatására indult meg a szlovák klerikális csoport elkülönülése is.

A magyarországi nemzetiségekkel való kapcsolat gondolata is a kilencvenes évek elején újult meg. Az összefogásnak egyik erőteljes mozgatója volt a már említett ŠTEFANOVIČ MILOŠ szlovák ügyvéd, aki kezdeményezett, szervezett, agitált [20]. A szlovák, román és szerb vezetők már 1893-ban előbb Bécsben, majd Budapesten ültek össze a kongresszus előkészítésére, de a román vezetők elítélése miatt a kongresszus elmaradt. Végül is 1895 augusztusában tartották meg a közös határozataikat. A határozatokban a korábbi nyilvánosságra hozott programoktól és követelésektől (nyelvhatárokon alapuló területi, egyházi és iskolai autonómia; egyházpolitikai törvények revíziója; érdekeiket képviselő miniszter; választójog kiterjesztése stb.) eltérő, eddiginél radikálisabb pontokat is találunk. Már nem elégedtek meg az 1868. 44. tc. életbe léptetésével: „... megkövetelik az államhatalomtól, hogy az nemcsak tiszteletben tartsa azt, hanem, hogy az egyenjogúság értelmében bővítsé ki a nemzetiségek érdekében”. (7. pontja.) A 19. pont pedig — miután a 7.-ben leszögezték: a törvényt, úgy látszik, azért hozták, hogy a külfölddel elhitessék a türelmes nemzetiségi politikát — kimondták, hogy az európai közvéleményt az európai sajtó útján tájékoztatni fogják a tényleges nemzetiségi viszonyokról [21]. A kongresszus és a 4–4 tagból álló Végrehajtó Bizottság azonban nem tudott sem anyagi, sem erkölcsi, sem politikai erőre támaszkodva szembeszállni Bánffyval. Programja semmi vonzót nem tartalmazott, amellyel az anyagi, szociális nehézségekkel küszködő nemzetiségi tömegeket maga mellé állíthatta volna. Így érthető, hogy később már csak a milleniumi ünnepségek (1896) és a községi nevek magyarosítása (1898) ellen irányuló manifesztumra, ill. nyilatkozatra futotta erejéből. A magyarországi nemzetiségek összefogásának élesztgetésében ismét csak azt kell látnunk, hogy a mártoni konzervatívok keresték a formát és módot, amellyel ellensúlyozhatnák elszigeteltségüket. „Saját” néptömegeiken kívül kerestek politikai támaszt. De a kilencvenes évek második felében már kettészakadt a szlovák burzsoázia tábora. A század utolsó éveiben egyre-másra a legsúlyosabb és legszenvedélyesebb bírálatok hangzottak el a mártoni csoport felé. Tehetetlenséggel, semmittevással vádolták őket, szemükre vetették reakciós, visszahúzó ideológiájukat, ruszofilizmusukat stb., s őket vádolták azért, hogy a szlovák nemzeti mozgalom zsákutcába jutott.

E súlyos bírálatok is arra készítették őket, hogy kilépjenek az elzárkózásból s aktív politikai tevékenységbe fogjanak. Feltették vezető szerepüket, melyhez oly makacsul ragaszkodtak. 1899 elején SZÉLL KÁLMÁN hatalomra jutását akarták kihasználni, hogy eredmények felmutatásával verhessék vissza a vádakat, 1901-ben pedig önálló pártként vettek részt a választásokon. Itt ismét felvetődött a Néppárttal való összefogás gondolata, de már óvatosabb formában. Okultak az 1895–96-os tapasztalatokon, csalódásokon, azon, hogy a Néppárt, ígéretei ellenére az eltelt 6 év alatt semmit sem tett a nemzetiségek érdekében. Egyrésztől egyes befolyásos személyiségek tárgyaltak a Néppárttal, „de csak do ut des alapon” [22]. Másik befolyásos vezetőjük olyan alapon, hogy a Néppárt még mindig jobb a többinél, s különösen azért, mert az „utolsó választásokon a Néppárt népünk tömegeit erősen, jó irányba rázta fel”, tegyük továbbra is ezt, de ügyelni kell, hogy ez a tömeg a „miénk legyen” [23]. A párt turóciszszentmártoni értekezlete 1901 április elején lényegében elfogadta az együttműködést, majd a szeptemberi gyűlésen kimondták, melyik kerületben állítanak saját jelöltet s melyikben támogatják a Néppárt jelöltjét. Ugyancsak az áprilisi gyűlés határozott az aktív tevékenység megindításáról, és arról, hogy szervezkedésük kulturális, politikai, sőt gazdasági területre is ki fog terjedni [24]. A kidolgozott program 18 pontból állt. Az addig is ismert követelések (anyanyelvű oktatás; 1868. 44. tc. életbe léptetése; egyházpolitikai törvények revíziója és egyházi önkormányzat; községi-járási önkormányzat; ált. választójog; gyülekezési jog) mellett feltűnő az első pont: „valljuk magyar hazánk egységét, oszthatatlanságát és függetlenségét”, mellette sehol sem szerepel korábbi követelésük, a területi autonómia. Továbbá feltűnő bőséggel foglalkozik néhány szociális problémával: a parasztok védelmére birtokminimum megállapításának követelése, amely minimumot végrehajtás útján sem szabad elvenni (7. pont); olyan méltányos adórendezés, mely figyelembe veszi a felvidéki föld csekély termőképességét (8. pont); a felvidéki folyók szabályozása (9. pont); „megfelelő” cselédtörvény alkotása (10. pont); mindennemű 12sora megszüntetése és olcsó állami hitel a kisgazdáknak és kisiparosoknak (12. pont). Vagyis a felsoroltak a parasztság érdekeit voltak hivatva védelmezni. A 11. pont a közép- és kisiparosok, valamint a munkások érdekében szól: az állam védje meg az iparost és munkást a tőkések elleni küzdelmükben, szabályozza a munkaadó és munkás közötti viszonyt, hozzon a munkás és családja anyagi, erkölcsi, egészségi érdekeinek „gyámolítását célzó törvényeket”; ugyancsak az iparosok érdekében is szól az 12sora eltörléséről, olcsó kölcsönről szóló 12. és a fogyasztási és önszegélyző egyletek állami védelmében részesítéséről szóló 13. pont is [25]. Nos, a program kétségtelenül hatalmas fejlődést jelentett korábbi megnyilatkozásaikhoz viszonyítva. Tény, hogy nem tartalmazta a követeléseik egészét, csak a főbbeket és egész politikájuknak csupán körvonalait. Az is kétségtelen, hogy Magyarország integritásához ragaszkodás, valamint a területi autonómia követelésének elhagyása nem valódi álláspontjukat tükrözte, csupán taktikai fogás (mint ŠROBÁRNÁL, a polgári liberálisok vezérének), hogy megszabadulva „a pánszlávizmus” veszélyes vádjától s az ezzel járó üldözés súlyától, sikeresebben vehessék fel a küzdelmet a polgári liberálisokkal. Ezt későbbi tevékenységük is bizonyítja. Persze hozzá kell tenni, a század elején nem volt olyan szlovák politikai csoport, amelynek világos, egyértelmű elgondolása, terve lett volna akár önálló államalapításra, akár a csehszlovák államegység megeremtésére. E terv körvonalai csak a

második évtizedben alakultak ki, főként az első világháború alatt. A Monarchia felbomlásának tendenciája kétségtelenül megfigyelhető már a századforduló idején, de vajmi kevés azok száma, kik e tendenciát felismerték. Hogy a nemzeti felszabadító mozgalom szempontjából ez káros volt-e, tehát negatívum [26], avagy hasznos, tehát pozitívum lett volna-e az integritás valamilyen formában történő nyílt tagadása, eldöntése legalábbis kétes értékű. Az integritáshoz ragaszkodás kinyilvánítása, vagyis mint a „megbékélésre” törekvés jele, mint „békejobb”, vitathatatlanul reakciós törekvést takart. Ugyanis nem a két nép elnyomott és kizsákmányolt osztályainak együttműködésére, kizsákmányolásának legalább enyhítésére irányult, hanem lévén konzervatív politikai irányzat, a békejobbot a tőkés — félf feudális uralkodó osztálynak és a bécsi udvarnak nyújtották. Így egyértelműen negatívan az Okolie követelésének feladását kell értékelni, ami feltétlenül visszafelé lépés volt. Szociális követeléseik kizárólag választási érdekből kerültek programjukba, elveik, politikai, társadalmi felfogásuk messze esett mind a parasztság, mind a kisiparosok, különösen pedig a munkásság érdekeitől. Csupán felemás polgári liberális követelések, amelyeket lényegében részben a Néppárttól, részben a hlászistáktól vettek át, hogy megpróbálják kifogni a szelet vitorláikból.

A választások eredményeként a 13 szlovák jelöltből csak négyen jutottak a parlamentbe [27], ott lojális magatartást tanúsítottak, de rossz taktikával részben a magyar képviselőket fordították maguk ellen, részben a fontos kérdésekről terelték el a figyelmet azzal, hogy a vezényleti nyelv vitájában szembefordultak a magyar vezényleti nyelv követelésével. E magatartásukkal a bécsi udvar felé is bólintani kívántak.

Az 1901. évi program és a választás utolsó kétségbeesett kísérlete volt e csoportnak, hogy vezető helyét megőrizze. Nem sikerült. Nem találtak megértésre sem a szlovák néptömegek körében, sem a szlovák burzsoázia most már nagyobb részénél. Elszigetelődtek, terméketlen hírlapi csatákat vívtak. Mutatja ezt az is, hogy az 1905-ös választásokon a konzervatívok közül senki, 1906-ban pedig a 8 közül egy volt a mártoni, a többi liberális, ill. klerikális. Hasonló az 1910. évi választás is. Az orosz polgári demokratikus forradalom idején, a fellendülő munkásmozgalom és nemzetiségi mozgalom idején már nem játszottak vezető szerepet. Az irányítás átmenet a liberális polgárság, ill. a Hlinka-féle szlovák néppárti csoport kezébe.

A polgári liberálisok (hlászisták)

A múlt század kilencvenes éveiben a szlovák burzsoázia is erősödött. A magyarországi tőkés fejlődéshez, a magyar burzsoázia erejéhez viszonyítva ez az erősödés természetesen csekély, de már elérte ezt a fokot, hogy megindíthassa a kiélezett küzdelmet az uralkodó nemzet burzsoáziája ellen. E küzdelem célja a „saját nemzeti piac” megszerzése, biztosítása, saját parasztságuk és munkásosztályuk kizsákmányolásából eredő haszon kizárólagos megszerzése. Ilyen küzdelemhez már nem volt elegendő az eddigi harcnak sem formája, sem programja, sem ideológiája. Különösen nem felelt meg érdekeiknek a mártoniak passzív rezisztenciája, elvi politizálása, kizárólag nemzeti sérelmeket felhánytorgató hírlapi küzdelme; nem felelt meg szűk körök érdekeit kifejező programja, ideológiája és külpolitikai orientációja. Határozott,

aktív harcot kívánt érdekük, ehhez a szükséges külső társadalmi bázis kiszélesítését s az irreális cárvarás helyett a cseh burzsoázia segítségének biztosítását. A cseh burzsoázia kész volt e segítségre. Elősegítette volna messzemenő terveiket, hogy a Monarchia belső piacain az osztrák—magyar tőkével szemben vezető szerepet játsszon. Emellett más okok is közrejátszottak, amelyekről a legvilágosabban KÁLAL írt 1898-ban Salva „Od Šumavy k Tatrám” c. kiadványában: [28] a cseh „félszigetet” minden oldalról a németiség hullámai támadják; a cseheknek fenn kell tartani e veszély gondolatát a szlávoknál és segítségükre hivatkozni, a szlávok legnyugatibb határa nem lehet közömbös egy szlávnak sem, és a szlovákok jelentik a hidat a többi, különösen a legerősebb szláv állam felé. Vagyis a germanizálódás veszélyével szemben elsősorban a szlovákokra kívántak támaszkodni, őket tekintették etnográfiai tartalékuknak. A szlovákok felé fordulás, a „szlovákofilizmus”, helyet kapott az ifjú-cseh párt politikájában. E politikai és gazdasági törekvés jutott kifejezésre a *Československa Jednota* (Csehszlovák Egyesület) programjában és működésében. A szlovákok közül e korszakban SALVA KÁREL [29] — már a nyolcvanas évek végén, kilencvenes évek elején — fejtett ki élénk agitációt a csehszlovák kölcsönösség érdekében. Állandó harcban állt a mártoni konzervatívokkal, akik élesen szembefordultak a cseh-orientációval. Lap- és könyvkiadói tevékenysége mellett rendszeresen járt Cseh- és Morvaországban előadó-körutakon. Előfutára volt e közeledésnek.

A kilencvenes évek közepére értek meg a feltételek a *Jednota* megalakítására (1896. V. 7.). Megalakításában, irányításában a kor vezető cseh politikusai, írói, tudósai vettek részt: HEYDUK, HOLEČEK, TÁBORSKY, POKORNÝ, VLČEK, PASTRNEK, RIEGER, ROTNAGL, HERBEN és mindenekelőtt MASARYK. Feléledtek a régi jelszavak, tudományos munkák születtek a csehek és szlovákok nemzeti, nyelvi egységének bizonyítására, költők, írók tettek hitet e felfogás mellett [30]. Kezdetben anyagi problémákkal küzdött az egyesület, az országos gyűjtések később széleskörű tevékenységet tettek lehetővé. Mondani sem kell, a *Jednota* anyagi fenntartója a „cseh kisember” (tisztviselők, tanárok, papok, kisiparosok, kiskereskedők, parasztok s csak csekély mértékben tőkésék és bankárok). Mind a cseh, mind szlovák híveik főérve: a szlovák kultúra fejlődése csak a cseh kultúrával egységben lehetséges, ilyen kis nép nem elég erős külön kultúra fenntartásával járó terhek viselésére, „... arra vannak utalva, hogy valamely más kultúrában keressenek támaszt. A helyzet világos: vagy elmagyarosodnak... vagy pedig továbbra is a cseh nemzettestben maradnak meg” [31]. A *Jednota* gyakorlati munkájának programját 1901-ben KÁLAL fogalmazta meg. Lényege: minden iskolában — elemi, közép, egyetem — tanítsák a szlovák „népismeretet”, a sajtó állandóan foglalkozzék a szlovák problémákkal; turistautakat szervezzenek; cseh könyvekkel, újságokkal, naptárokkal kell elárasztani a szlovák helységeket, sőt cseh könyvkereskedést és cseh nyelvű lapot kell itt létesíteni; cseh színelőadások, hangversenyek, felolvasások rendezését; cseh értelmiségiek, parasztok, iparosok tejjepedjenek le szlovák területen, a cseh vállalatok pedig vigyék ide tőkéjüket [32]. Néhány év múlva különösen a gazdasági behatolás lehetőségeivel foglalkoztak, ezt vallja az 1907-ben alapított *Naše Slovensko* c. lap alapítását bejelentő körlevél is: állandóan figyelni a szlovákság gazdasági helyzetét s „... biztosan találunk gyors utat, melyeken az ottani nemzetgazdasági életben részesedéshez juthatunk a magunk és a szlovákok hasznára” [33]. A *Naše*

Slovensko (Szlovákiánk) 16 pontba foglalt programjában jelentékeny szerepet játszott e törekvés [34].

Azok a szlovák polgári értelmiségiek, akik a csehszlovák kölcsönösség híveiként a liberális csoportot alkották, nagyobbreszt Prágában végezték tanulmányaikat, kisebb részük Bécsben, Budapesten. A prágai hallgatók alapították meg „Detván” nevű egyesületüket 1882-ben VLČEK JAROSLAV egyetemi tanár indítványára s őt választották elnökévé [35]. VLČEK vezette be e szlovák hallgatókat a cseh irodalom, történelem és politika problémáiba, igyekezvén erősíteni bennük az összetartozás gondolatát és érzését. A későbbi szlovák kulturális és politikai élet számos kiemelkedő személyisége kapta itt az első indítást [36]. Anyagi támogatást, viszonylag keveset, előbb a *Radhošť* nevű segélyegylettől, majd a *Jednotától* kaptak. Az ún. egyesületi élet kezdetben primitív. Vendéglőkben jöttek össze, a tagok kötelessége volt előadást tartani, bírálni valamely irodalmi jelenséget; legtöbbet természetesen az egyesületről, valamint a szlovákok helyzetéről beszéltek. A cseh tudósokon, írókon — különösen MASARYKON kívül — nagy hatással volt rájuk a cseh radikális ifjúság mozgalma. Az ifjú-cseh párt radikális szárnyának fő támasza a diákság és a munkásifjúság egy része. E kispolgári-radikális és nacionalista ifjúság osztrák- és monarchia ellenes nézeteit az „Omladina” (Ifjúság) c. lapban fejtette ki, de tüntetéseket, gyűléseket szerveztek, brosrúkat, nyomtatványokat terjesztettek, provokálták a német burschokat stb. [37]. Az *Omladina* tevékenységében a szlovák diákok is részt vettek, s az irányítást végző Bizottságnak négy szlovák tagja volt: SMETANAY, NOVOMESTSKÝ, MINÁRIK és ŠROBÁR. Az osztrák hatóságok megtorló intézkedéseit ugyan kikerülték ők négyen, de a gyakorlati politikai munka módszereiből [30] sokat tanultak s ezt később a szlovák nemzeti mozgalomban hasznosították. Ugyancsak ezekben az években ismerkedtek meg a tolsztojizmussal, leginkább DUŠAN MAKOVÍČKY és A. ŠKARVAN kerültek hatása alá, de ŠROBÁR is. Olvasták, tanulmányozták Tolsztoj társadalmi tanait, persze kezdet-kezdetén mint ifjak, csak felületét ismerték s a fentebb említettek vezetésével a Detván tagjainak többsége vegetáriánus, absztinens életmódot folytatott. Szerény jövedelmük mellett nem is volt nehéz.

Elveikre, elképzelésükre mindezeknél döntőbb hatást gyakorolt T. G. MASARYK egyetemi tanár, az ifjú-cseh mozgalom vezetője. A *Detván* tagjai a kilencvenes évek elején még romantikus szemmel nézték a szlovák társadalmi és politikai életet, még nem figyeltek fel a mártoniak hibáira. E feladatot MASARYK végezte el, aki a *Detván*-nal nem tartott hivatalos kapcsolatot, nem látogatott el az egyesületbe, azok sem hívták meg. A tehetségesebb szlovák ifjakkal azonban sokat foglalkozott. Gyakran hívta meg őket lakására (ŠROBÁRT, NÁDAŠIT, SMETANAYT, BENCURT, ÚRSÍNYT stb.), beszélgetett velük az aktuális cseh és szlovák politikáról: a szlovák nép nyomoráról, az iskolai-, közigazgatási-, egyházi-, gazdasági magyarosításról és következményeiről, a szlovák értelmiség hanyatlásáról, a mártoniak passzív politikájának, ruszofilizmusának káros voltáról; valamint a cseh és szlovák egység szükségességéről. Felhívta figyelmüket a nép szellemi, anyagi felemelésének szükségességére s arra, hogy a nép erejében kell keresni a „megváltást”, nem pedig az „orosz sasban”. A cseh példát állította eléjük: nem külső segítséggel, hanem saját erejükből akarnak felszabadulni. Folyóirat alapítására hívta fel figyelmüket „új ideálok”, a „szlovák újjászületés” hirdetésére és a mártoniak bírálataira. Ez a kb. 1890-ben lezajlott beszélgetés adta meg nekik az első in-

dítást, de szorosabb kapcsolat a leendő „hlasszisták” és MASARYK között a kilencvenes évek második felében alakult ki mind Prágában, mind Túrócbeszerccén (Bystrička), ahol MASARYK majd minden nyáron üdülés céljából tartózkodott. Szorgalmas olvasói lettek az ifjú-csehek lapjainak („Čas”: Idő; Naše Doba: Korunk), eljártak Masaryk egyetemi, és társadalmi egyesületekben tartott előadásaira, és fokról fokra kerültek „realizmusának” hatása alá. (Az átvett tanításokkal, politikai módszerekkel alább foglalkozunk.) Tehát „... a prágai *Detván*nak jutott a dicsőség — ŠROBÁR szavait idézve —, hogy a múlt század 90-es éveiben az ölében született meg az a mozgalom, amely meghozta a szlovák politikai, erkölcsi, kulturális és szociális élet újjászületését” [39]. Ez forradalmat jelentett az „öregek” ellen, folytatja ŠROBÁR, fatalisztikus politikájuk, a megváltóra — mely kívülről szabadítja fel a nemzetet — várakozásuk ellen; e harc csak a fiatalok győzelmével végződhetett, mert új, értékes kincset adott a nemzet birtokába: a nép közötti munkát, „az elhagyott kisemberek” kulturális, gazdasági és szociálpolitikai szervezeteit [40]. Természetesen nem beszélhetünk „forradalmi” változásokról, mindenesetre a *Detván*-ból kinövő mozgalom alapvető változást jelentett a szlovák politikai életben [41].

A MASARYK által javasolt folyóirat 1898-ban Szokolcán került kiadásra, ezzel lépett a nyilvánosság elé, a politikai élet porondjára az ifjú-szlovák mozgalom, a radikális kispolgári értelmiség mozgalma, mely tényleges céljaként a szlovák területeken a cseh burzsoázia befolyása alatt a „modern” szlovák burzsoázia gyors fejlődésének feltételeit akarta megteremteni. A mártoni vezetők politikája nem hozta meg a kívánt sikert, ugyanakkor a szlovák burzsoázia látta a cseh burzsoázia sikereit, látta, hogy politikai pozícióinak javulását csak gazdasági pozícióinak javításával érheti el. A *Hlas* (Hang) kiadása előtt Túrócbeszerccén még egyszer felkeresték MASARYKOT, aki lényegében a néhány év előtt Prágában elmondott tanácsait ismételte meg, kiegészítve azzal, hogy tanulmányozzák a magyar politikát, túlkapásait itthon és külföldön hozták nyilvánosságra, gyűjtsenek adatokat a „nép, a zsellérség, az úr- és szolga” gazdasági erkölcsi viszonyairól. Szinte fenntartás nélkül fogadták elveit, nyíltan vallották mesterüknek: „MASARYK tanított bennünket az élet erkölcsi lényegének megbecsülésére . . . hogy megbecsüljük az ember szellemi alapját, a lelket és az értelmet.” [42] Hasonlóan írt később egy másik lap: „Ő hirdette és oltotta be fiataljainkba azt az elvet, hogy a politikának is igazságosnak és becsületesnek kell lennie, hogy minden embernek kötelessége saját körében embertársai jogaiért, felvilágosításáért tehetsége és képessége szerint küzdeni. A nacionalizmust nem abban kell fellelni, hogy ünnepeken élénkeljük a Hej Slováci-t . . . a szlovák nacionalizmus nem ünnepi ceremónia, hanem mindennapi . . . szociális, politikai, felvilágosító és gazdasági tevékenység.” [43] A *Hlas* cikksorozatban közölte MASARYK egy kisebb munkáját, mely 1901-ben „Ideály humanitné” címen könyvalakban is megjelent s MASARYK erkölcsi nézeteit ismerteti. MASARYK „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat” végső konklúziójához jut, e szeretet a munkán alapul, a munka pedig apró mozzanatokból áll. Munkái (pl. a *Česka otázka*: Cseh kérdés) „realizmusának”, ideológiájának részletes magyarázatai, melyek tele vannak homályos kifejezésekkel, jelszavakkal: szociális humanizmus, szociális igazság „egyeztetése” a társadalomban, a „nép” felkarolása, a nép felvilágosítása, az „aprómunka” fontossága, stb. Mindezek a „klaszisták” elveinek is központjában állottak. MASA-

RYK nézetei erősen eklektikusak, át vannak szöve vallási misztikummal, kozmopolita vonásokkal, polgári demokratikus és konzervatív nézetekkel. Egyformán hatással volt rá Szent Ágoston és Tolsztoj, Hume, Comte és Pisarev, James pragmatizmusa, Bernstein, Kautsky, Adler reformizmusa. Nézetei a cseh burzsoázia ideológiai fegyverét jelentették az imperializmus korában a fellendülő forradalmi munkásmozgalommal szemben, a cseh burzsoázia érdekeinek ideológiai megfogalmazását.

Ezekre a nézetekre épültek a „hlaszisták”, a szlovák polgári liberálisok elvei és tevékenységük. Azok a fő elvi és gyakorlati problémák, amelyeket állandóan hangoztattak, a következők: erkölcs, igazság, önvád (önbírálat), az aprómunka, a felvilágosítás; nemzeti politika és nemzetgazdaság; a csehszlovák kölcsönösség. Nos, e kérdésekre, különösen ha világos elvi megfogalmazásukról volt szó, nem tudtak határozott választ adni. Fogalmaik homályosak, elsősorban példákon keresztül próbálták bemutatni. A sokféle filozófiai irányzattól tendenciózusan összeválogatott, lényegükben logikailag össze nem függő nézeteket vallottak a hlaszisták. A definíciók homályossága rájuk is vonatkozik s nem véletlenül írta ŠROBÁR Pauliny-Tóthoz intézett levelében a Hlas első számában írt programadó cikkéről: „...nem voltam biztos abban, hogy amit írok igaz szemlélet...” [44]. Az első tételsor, amelyet MASARYK után hirdettek: az erkölcs, az igazság, és az önvád. MASARYK nyomán a hangsúlyt a „szlovák ember erkölcsi újjászületésére” helyezték. ŠROBÁR bevezető cikkében kitért a meghatározás elől, nem mondta meg, *milyen* erkölcsöt hirdetnek, inkább példákra hivatkozott. Az erkölcs ismertetőjevét — a „nép”-hez való viszonyban határozták meg. A „nagyúri életmód”, a felfuvalkodottság, a párbaj, a költséges sport, ivás, dohányzás, éjszakai mulatozás, prostitúció, egyik osztály uralma a másik felett — mindez erkölcstelen. Erkölcsös az igazság, a munka, a szeretet. A szlovák értelmiségnek — róluk van szó — újjá kell születnie, összhangba kell hoznia életét a keresztény igazság alapelveivel, a népiséggel, a jósággal és a „szociális szeretettel”. A *Hlas* későbbi számaiban sem mondtak többet, legfeljebb alkalmazni próbálták s BLAHO PAVEL, a fő- és felelős szerkesztő is csak ismételte ŠROBÁRT. Az „erkölcsi magyarosítást” a legnagyobb veszélyként jelölte meg, amelynek csak az erkölcsileg újjászületett szlovák tud ellenállni. HODŽA is hasonlóan nyilatkozik a *Hlas* VI. évfolyamában „Realizmus nálunk” c. cikksorozatában, amikor írta, hogy a „be nem mocskolt” vallásból kell erkölcsi alapot merítenünk. Az *igazság* forrásának megjelölésében a „hlaszisták” a Szentíráshoz fordultak; ismerjétek meg az igazságot s az igazság megszabadít benneteket. E felhívással fordult ŠROBÁR a szlovák ifjúsághoz a *Hlas* második évfolyamának indulásakor, anélkül, hogy meghatározta volna az igazságot s mit ért az alatt, hogy az „igazság megszabadít”. Itt a „hlaszisták” forrását elsősorban Tolsztojnál kell keresni, aki minden társadalmi nyomor egyetlen orvosságának tekintette az „igazságot”. A tolsztojánus elvek miatt sok éles bírálat érte őket mind a mártoniak, mind a klérus részéről. A Masaryki „*szlav önvád*” [45] is élénken foglalkoztatta őket. Hangoztatták, a szlovákság csak akkor támaszkodhat saját erejére, ha beismeri saját hibáit, gyengeségeit és vétkeit. Ezért indítottak éles kritikát a mártoniak kulturális és politikai vezetőszerepe ellen. Tehát az erkölcs, igazság, „önbírálat” fölöttébb kódós megfogalmazása részben az angol moralisták behatolását — MASARYKON keresztül, részben az általuk közvetlenül ismert tolsztojánus elvek befolyását jelentette; a bur-

zsoá — és a „tisztá” vallási etika, a tolsztoji misztikum keveredése kispolgári nacionalizmussal.

Elveik — egyben gyakorlati tevékenységük — középpontjában az „*aprómunka*”, a felvilágosító munka állott, ugyanúgy, mint MASARYKNÁL. Ideológiai eredetét a James W-féle pragmatizmusban találjuk meg, amelynek első megjelenése a szlovák szellemi, politikai életben SMETANAY által 1896-ban írt broszúrában található (Hlasi z Hané): minden elméletet és igazságot a gyakorlat hasznossága határoz meg, ezt SMETANAY a nemzeti eszmékre ültette át. Valószínű, hogy SMETANAY a James-féle pragmatizmussal MASARYK előadásain keresztül ismerkedett meg, BLAHO PAVEL pedig feltehetően 1893. évi amerikai útja alkalmával. MASARYK eszme-futtatását a munkáról a *Hlas* első számaiban közölték, mely abban a megállapításban csúcsosodik ki, hogy a „munka az igazság keresése” s a munka kell alkossa világnézetük magvát. MASARYK Zolából és Tolsztojból indul ki s eljut a pragmatizmushoz. A hlaszisták még megtoldották: „A munka és csak a munka tesz bennünket emberré és szlovákká” (ŠROBÁR). Az „*aprómunkán*”, melyet MASARYKNAK sem, BLAHÓNAK sem sikerült definiálnia, bár ez utóbbi többször megpróbálta [46], a gyakorlatban a következő tevékenységet értették: művelődési tanfolyamok tartása a népnek; egyéni tevékenység családi, baráti stb. körben — szabad beszélgetések formájában; egyesületekben, társaskörökben végzett munka; szakelőadások, könyvek és folyóiratok terjesztése, könyvtárak létesítése; hitel-, fogyasztási- s egyéb gazdasági szövetkezetek alapítása; és a közszégi bizottságokban öntudatosító munka [47]. Ebben nem hoztak újat a hlaszisták. (Előttük FÁNDLY, ŠTÚR, LICHARD és mások is hirdették). Csupán ideológiai megalapozásuk volt új, a burzsoázia és a munkásosztály fejlődésének megfelelően, valamint az, hogy tevékenységüket megpróbálták az egyes területek sajátos helyzetéhez igazítani (regionalizmus).

A *nemzeti politikai program* tekintetében is MASARYK „Cseh kérdése”-ből indultak ki, csupán variálták és ismételték. ŠROBÁR, programadó cikkében kijelentette: [48] nem alapítanak pártot, támogatják a meglévőket, mert a „nempolitikai” apró-, gazdasági- és felvilágosító munkának kell megelőznie a „valódi” politikát. 1901-ben is óvja a választások szerény sikerén [49] felbuzdult Szlovák Nemzeti Pártot a „politikai délibábos” reményektől s a „felvilágosító munka” szervezeteinek, mint a politika alapjának kiépítésére figyelmeztet [50]. HODŽA MILÁN ugyan kételkedve fogadta a Masaryki „*aprómunkát*” és a hlaszistáktól lényeges vonásokban is eltért, szintén vallotta, hogy a parlamenti élet felé vezető utat csak társadalmi és kulturális munkával lehet előkészíteni. „Nem elég az . . . hogy kölcsönösen szeretjük egymást . . . Több kell. Az, hogy a nagy szlovák tömeg felébredjen . . . gondolkozzék . . . célirányosan dolgozzék” [51]. FEDOR HOUDEK még 1911-ben is hangsúlyozta: „. . . nálunk tisztán politikai szervezetre nem lehet gondolni . . . politikai szervezetet csak a gazdasági szervezetekkel paralell lehet kiépíteni s ez utóbbi az első.” [52] A mártoniak, bár a fentebb említett 1901. évi választási programjukban szociális és gazdasági követeléseket is hangoztattak, a Národnie noviny hasábjain elítélték a hlaszisták politizálásának ilyen módját [53]. Ők a szlovákoknak, mint „hazai nemzet”-nek törvényes elismerését kívánták, hogy így biztosítsák maguk számára az alkotmányos elismerés előnyeit. A hlaszisták a „néphez” fordultak, hogy segítségükkel, szavazataikkal jussanak a parlamentbe. Ennek érdekében hangoztatták szociális elveiket, gazdasági erejük növelésére pedig törekedtek ban-

kok, pénzüzetek, takaré- és hitelszövetkezetek, fogyasztási szövetkezetek, ipari vállalatok alapítására, az önálló, szlovák nemzeti ipar és kereskedelem megteremtésére. E vállalat alapítási aktivitás alapján véve a szlovák tőke erői viszonylagos növekedésének volt következménye és követelménye; a hlaszisták politikája e követelményt fejezte ki és képviselte. Ideológiájuk a cseh burzsoáziától származott, a cseh és szlovák burzsoázia meginduló együttműködésére támaszkodott.

Ez az együttműködés fejeződött ki a csehszlovák kölcsönös elméletben. Korábban említettük, az egység nyílt propagálói, a hlaszisták fellépését megelőzően a szlovák SALVA és a cseh KÁLAL voltak. Megnyilatkozásaik közepontjában az a tétel állott, hogy a csehek és szlovákok egy nemzetet alkotnak, a két nyelv közötti különbség csupán nyelvjárásbeli eltérés. A szlovák kultúrát pedig majd egészében cseh eredetűnek vallották. A cseh burzsoázia magáévá tette e gondolatot, e szellemben működött a *Československa Jednota* s e szellemben nevelték a *Detvan* tagjait. Neves tudósok (NIEDERLE, PASTRNEK, VLČEK) fejtegették tanulmányaikban a csehek és szlovákok nemzeti és nyelvi azonosságát, sőt oly messze mentek — a szlovákok vegyék át a cseh irodalmi nyelvet —, ami még a szlovák polgári liberális értelmiségnek sem tetszett. Kiváló költők azonosították magukat e gondolattal — s erősen magyarelles élel. Felújított elmélet volt, gyökerei korábbi időkre nyúltak s új erőre kapott egy-egy időszakban. (Részben a kapitalista fejlődés alapján, akár a cseh, akár a szlovák burzsoázia politikai szükségleteinek megfelelően.) ADOLF HEYDUK 1876-ban így írt egyik versében:

„Jedno srdce máme, jednu sladkou řeč,
Majme jednu vůli . . .” [54]

Ugyanő 1907-ben írt „Černova” c. versében éles magyarelleség szólal meg [55]. Hasonlóan írt SVATOPLUK ČECH „Tátrához” c. versében: „had tiporjanak Árpád unokái koponyáton patáikkal, mégis a miénk, örökké miénk vagy Tátra” [56].

A hlaszisták részéről ugyan kevés nyilatkozat hangzott el, tevékenységük mégis a csehszlovák együttműködésen alapult. A gazdasági, kulturális együttműködés mellett azonban nem jelentkezett a nemzeti, ill. állami egyesülés gondolata sem a cseh, sem a szlovák burzsoázia részéről, ugyanígy nem jelentkezett a Magyarországtól ill. a Monarchiától elszakadás gondolata sem. Mind a csehek, mind a szlovákok a Monarchia és Magyarország integritásának fenntartása mellett foglaltak állást. ŠROBÁR cikke a Hlas első számában csak a cseh—szlovák kultúra egységéről szól. A század elején másik cikkében Magyarország integritása mellett foglalt állást: „Nem lehet szó politikai értelemben vett egyesülésről . . . elismerjük az ország integritását s kötelesek vagyunk ezt mindenki ellen megvédeni . . . a priori elutasítunk minden, a mi és a cseh nemzet politikai értelemben vett egyesítéséről szóló vitát . . .” [57] és szerinte egy irodalmi nyelvről sem lehet szó. A trializmust viszont erőteljesen támogatták, különösen M. HODŽA (aki egyébként a cseh agrárburzsoáziával állt szoros kapcsolatban) és A. ŠTEFÁNEK. HODŽA számos alkalommal volt kihallgatáson Ferenc Ferdinándnál s nagy reményeket fűzött a föderalista tervekhez, amelyek szerint a szlovákok területi autonómiát kaptak volna, sőt szó esett a cseh—morva—sziléziai és szlovák területek egységes autonóm területté alakításáról is. ŠTEFÁNEK is ezt tartotta „ideális” megoldásnak — a Monarchián belül. Magyarország föderalista átalakításának nyílt követelése a Szlovák Nemzeti Pártnak — hlaszis-

ták befolyása alatt készült — 1914. évi programjában jelenik meg, és a több százéves cseh—szlovák közös kulturális hagyományokra hivatkozva a csehekkel való legszorosabb gazdasági — kulturális együttműködés lehetőségét kéri.

Kétségtelen, az „egy nemzet” gondolata nem a valósághoz igazodott, s irreális volt az „egy nyelv” elmélete is. Ami a kölcsönösségben feltétlenül pozitív, az az, hogy a szlovákok a csehekben támaszt találtak a magyarosítás, a nemzeti elnyomás elleni küzdelemben [58]. Ugyanakkor a nemzeti elnyomás vetette felszínre a kölcsönösség gondolatát, ez az együttműködés pedig előkészítette a talajt a csehek és szlovákok állami egyesüléséhez. Ideológiájukat, tevékenységüket, bár a mártoniak társadalmi bázisához viszonyítva jelentősen kiszélesedett, nem szabad túlbecsülni. Szociális, reformista, részben polgári demokratikus nézeteik ugyan melléjük állított jelentős, főleg kispolgári rétegeket, a munkás és paraszttömegekre nem gyakorolt nagy befolyást, nem eredményezett sem helyzetükben, sem magatartásukban alapvető változást. A hlaszisták kritikájának éle a mártoniak ellen irányult, különösen a passzivitás politikáját és a „ruszofilizmust” vették célba, mint a bajok elsődleges forrásait. A *Hlas*-nak szinte minden száma bírálta VAJANSKÝÉkat, de később a *Hlas* megszűnése után más lapjaink és kiadványaink is (*Slovenský denník*, *Slovenský týždenník*, *Prúdy*, *Sborník slovenskej mládeže*, *Slovenský obzor*). Szinte semmi értéket nem találtak munkájukban, csupán kárt, sötétséget, „erkölcstelenséget”, korlátoltságot. HODŽA a megvetés hangján szól róluk: „A szlovák Nemzeti Párt oszlopai, a rettenthetetlen vidéki vezérek, a dolce far niente rendszer páncélos vitézei... egész évben óvakodnak a néptől... hermetikusan elzárkóznak, augusztusban pedig Mártonba tódulnak és világrengető beszédeket eregetnek a szélbe a nacionalizmusról.” [59]. ŠROBÁR szemükre veti, hogy olyan elméleti politikusok lettek, akik megteremtették a „politikai fatalizmust” és nemtörődömséget, csak beszéltek de nem cselekedtek. „Politikai küzdelem hiányában elveszítették minden befolyásukat a nép körében, elveszítették a városi polgárságot, az iparosokat, elvesztették a nagyobb városokat, melyekből kiszorították a szlovák értelmiséget.” Szemükre vetette a tirannizmust, amellyel minden megmozdulást, mártoniaknak nem tetsző mozgalmat, vagy vállalkozást elnyomtak; továbbá a végzetben való megnyugvás, az alázat szellemét [60], A. ŠTEFÁNEK pedig főként a „retrospektív” fantáziát, a várakozást, a „modern” világtól idegenkedésüket. A bírálat hangneme, jelzői nem mondhatók mindig udvariasnak. A hlaszisták az aktivitáson részben a politikai aktivitást, elsősorban a választásokon való részvételt, részben a „nép” felvilágosítását és művelését, részben gazdasági szervezetek kiépítését értették [61]. A hlaszista mozgalom egységes volt ezekben a kérdésekben, azonban sokarcú számos más, lényeges kérdésben. Egyöntetűen szükségesnek látták az aktív tevékenységet, a kritikus szellemet, a gazdasági és szociális kérdésekkel való törődést, az „erkölcsi megújulást” stb. Lényeges eltérés volt közöttük a többi szláv népekhez való viszony kérdésében, a szlovák társadalmi és politikai kérdésekben, de még a csehekkel való együttműködés tartalmában és módszereiben is. Különösen kimutatható ez a tagoltság, sokarcúság a szláv népekhez, főként a cári Oroszországhoz való viszony vizsgálatánál. A *Hlas*, majd a későbbi lapok sokat foglalkoztak a szláv kölcsönösség kérdésével. Ellentétben a mártoniakkal, elvetették a „ruszofilizmust”, veszélyes utópiának nyilvánították, mely „álomba hipnotizálta a szlovák nemzeti erőket”; a szláv népek rokonságának gondolatát nem dobták félre, de meg látják a cári rendszer legkirívóbb hibáit, amellyel nem vállalnak közösséget.

ŠROBÁR fogalmazza meg világosan a hlaszisták álláspontját: „... rosszaljuk . . . azt a pánszlávizmust, melyet nálunk Hurban ápol, ám kívánjuk a szláv kultúra, a tudomány, a szellemi élet megismerését — de nem a cári hatalom és cári erőszak istenítését . . . nem az orosz százmilliókat szeretjük, hanem az orosz zseniket! Szeretjük a szlávságban azt, ami szellemében szép, igazságos és nemes, de nem szeretjük a hatalmat, az erőt és az ezzel való visszaélést — az erőszakot”. Későbbi tanulmányában elsősorban Tolsztojra hivatkozik, mint aki MASARYK mellett a legfontosabb ideológiai forrása volt a hlaszistáknak: tőle tanulták tisztelni Istent és felebarátaikat, a humanizmust — MASARYKTól tisztelni a józan észet [62]. Kétségtelen, abban az időben, mikor már látták a szlovák politikai és társadalmi élet bajait, Tolsztoj volt számukra a vezérfonal, sok társadalmi — s főleg erkölcsi tanítást vettek át mindaddig, míg a cseh burzsoázia és Masaryk befolyása alá nem kerültek. Később is megmaradtak néhány tétele mellett s megpróbálták összhangba hozni Masaryk racionalizmusával, pozitívizmusával. A ŠTEFÁNEK a századfordulón még elnézte a cári Oroszország elnyomorodottságát és az orosz nép szellemi rabságát, tíz évvel később már az ausztrószlávizmus híve: „. . . Mi már csak itt maradunk a cár atyuska nélkül, pravoszláv propaganda nélkül, Trepov nélkül. Ilyenekből nálunk is sok van . . .” Ugyanakkor az ausztrószláv és a cseh—szlovák kölcsönösség mellett a neoszlávizmust is hangsúlyozta, és elítélően nyilatkozott a cári külpolitika balkáni orientációjáról [63]. A neoszlávizmus legerőteljesebb propagálója B. PAVLŰ, leglelkesebb híve az orosz kadet-politikának és Struvenak, Struveban az orosz nemzeti felemelkedés vezetőjét (aki egyben a neoszlávizmus híve is) Struve lapjában e nagy jövő hirdetőjét látta. Ez a kapitalizálódó orosz nagybirtokosok és kereskedők érdekeit kifejező evolúciós irányzat és a neoszlávizmus gazdasági, kulturális programja. PAVLŰn keresztül szerzett néhány hívet mind a mártoniak, mind a hlaszisták körében. Számos cikkében ismertette e nézeteket [64]. A ŠKARVAN és D. MAKOVICKY viszont meggyőződéses tolsztojánusok voltak [65]. Végül meg kell említeni FR. VOTRUBÁT, aki éles különbséget tett a nemzet és a kormányforma között, ez alapon ítélte el azokat, akik a szláv egység leple alatt a cári kormányzattal való együttműködést hirdetik; elítélte az oroszországi nemzetiségi elnyomást is. A későbbi időben eljutott a forradalmi munkásmozgalomhoz is [66].

Fentebb már szövegtünk arról, hogy a hlaszisták egy része, különösen HODŽA és ŠTEFÁNEK az ausztrószlávizmus hívei, a monarchia és Magyarország integritását vallották — de a nemzetiségek nemzeti egyenjogúsága alapján. Politikai tevékenységük középpontjában szintén a választójogi küzdelem állt, kiterjesztésétől remélték, hogy bejuthatnak az „alkotmány sáncai” mögé, részesedhetnek a hatalomból. Támogatták ők is a Szlovák Nemzeti Párt törekvéseit, melyek egyes kormányokkal való megegyezést célozták (pl. 1910-ben és 1911-ben Khuen-Héderváryval). Különösen HODŽA az, aki nem ellensége a magyar—szlovák megegyezésnek, ausztrószláv álláspontja ellenére sem. Természetesen ehhez szükségük volt a tömegekre. Fő törekvésük a parasztság megnyerése volt, hogy szövetségest és szavazókat szerezzenek. Szervezni kell a népet, különösen a parasztságot — mondja FEDOR HOUDEK, a Szlovák N. P. kereskedelmi-ipari-pénzügyi szakosztályának titkára, — ez megkönnyíti a szervezetek kiépítését, különösen „gazdasági vállalatok” alapítását [67]). A legerősebb tevékenységet a parasztság szervezésében M. HODŽA fejtette ki. Abból indult ki — a národnyikokhoz hasonlóan —, hogy a kapitalizmus elhanyagolhatóan gyenge,

a szlovák nemzetnek nincs kapitalista osztálya, a szociális tagolódásnak csak a „kontúrjai alakulnak”. HODŽA a középbirtokosokra, a kulákságra épített, ő indította meg a szlovák agrármozgalmat, a cseh agrárburzsoáziával létesített kapcsolatokat. A Slovenský denníkben, majd a Slov. Týždenníkben állandóan foglalkozott az agrármozgalom szükségességével. Segítségére volt P. BLAHO, aki Szokolcán és környékén fejtett ki hasonló tevékenységet: „a paraszt a nemzet gyökere, erkölce, az ország gazdagsága” és hasonló jelszavakkal. HODŽA sikertelen kísérletet tett arra is, hogy „összefogást” hozzon létre a választójog érdekében az „elnyomottak összes pártjai” között [68]. 1912-ben Budapesten alakították meg, mint a vidéki földművesszövetkezetek összefogó és irányító szervezetét, a Központi Szövetkezetet (feladata gazdasági felszerelések közvetítése, szövetkezetek alapítása, rövidlejáratú kis hitelek nyújtása), melynek vezetőségébe Blahon kívül egy bank- és egy gyárigazgató, egy építési vállalkozó és egy agronómus került. A gyűlésein a prágai Gazdasági Társulatok Központi Egyesülete is képviseltette magát, támogatta a szlovák törekvéseket s egy számvizsgálót küldött segítségükre [69]. HODŽA célja lényegében a szlovák agrártöke koncentrációja volt cseh mintára, hogy a szövetkezeteken, egyesületeken keresztül anyagi függésbe jutó parasztságot a szlovák tőke megerősítésére használhassák fel s a gazdasági függésen keresztül politikai eszközökké tegyék őket.

Ugyanilyen cézzal közeledtek a szlovák munkásmozgalomhoz is. A szlovák burzsoázia a munkásosztályban és erősödő mozgalmában látta egyik legfőbb ellenfelét. A veszély elleni küzdelemben a különböző csoportok között csupán módszerbeli különbség volt. A mártoniak és a klerikálisok nyíltan szembefordultak vele, a hlszisták „politikussággal” foglaltak állást. Szociális követeléseik demagóg, jelszavaik révén befolyásuk alá akarták vonni s nem mindig sikertelenül, részben a munkástömegeket, részben a szociáldemokrata vezetőket; másrészt arra törekedtek, hogy a falut, a parasztságot elszigeteljék a munkásmozgalom elől. A „Nép” érdekeinek hangoztatásával lényegében az osztálybékét hirdették, hogy ezzel gyengítsék, lefegyverezzék a munkásmozgalmat. Masaryk „marxizmustól, materializmustól megtisztított” gondolatai voltak fő fegyverek; a szeretet, a humanizmus, az erkölcsösség stb. mind egy-egy fegyverük volt a munkásmozgalom leszerelésére. Elsősorban a hlszisták, részben pedig a klerikálisok tevékenységének eredménye, hogy a szlovák értelmiség körében nem terjedtek el a szocialista eszmék s csak jóval később jutott el egy-kettő (pl. VOTRUBA és HÁLEK) a forradalmi munkásmozgalom eszméinek hirdetéséig [70].

A klerikálisok (szlovák „néppárti” csoport)

E csoport tevékenysége az 1890-es évek második felében, a Néppárttal kötött szövetség idején kezdett kialakulni. Legjelentősebb alakja ANDREJ HLINKA, aki később, az 1930-as években elősegítette a fasizmus behatolását Szlovákiába. (Hlinka egyéniségének, szerepének taglalására egy másik tanulmányban kerül sor.) Az kétségtelen, demagógiájával sok hívet szerzett, főleg a parasztság körében. Programját, módszereit, sőt elveit is gyakran változtatta az alkalmi, a politikai változásoknak megfelelően: a Néppárt legharcosabb hívéből legszenvedélyesebb ellenfele lett; a magyarság harcos ellenfeléből egy időben a magyarsággal való megegyezés híve; a cseh és szlovák kölcsönösség el-

lenségéből a cseh klerussal való összefogás, majd a cseh—szlovák közös állam híve (a huszas években ezzel is szembe fordult). E változékony politikája csak részben magyarázható az egyéni érvényesülésre törekvéssel, az egyházi hierarchia befolyásával. Kétségtelenül meghatározó szerepe volt ebben a munkásmozgalom elleni küzdelemnek is. De gyökerei másutt is keresendők. Felderítése, mint erre fentebb utaltunk, külön tanulmány feladata. Az eddigi adatok arra utalnak, hogy igen homályosan ugyan, de megvolt benne az önálló Szlovákia gondolata. A kevés adat miatt azonban ez még csupán feltételezés.

Ők sem váltak el ténylegesen 1912-ig a Szlovák Nemzeti Párttól, bár 1905-ben a *Katolícké Noviny*-ban meghirdették a Szlovák Katolikus Néppárt megalakítását s a választásokra programot is kidolgoztak [71]. E programban, mely hasonlít az 1901-es programhoz, találunk politikai, gazdasági, szociális követeléseket egyaránt: ált. választójog, egyesülési és gyülekezési jog, közigazgatás reformja, az 1868. 44. tc. érvényesítése; egyházpolitikai törvények törlése; iskolareform; progresszív adórendszer, a hitelrendszer javítása, „ésszerű gazdaságpolitika; törvény az uzsora ellen, a kivándorlás megszüntetése munkaalakalmak teremtésével stb. Lapjuk, kiadványaik „nemzeti” és „keresztény” jelzőszavakkal van tele: harcolunk Krisztusért, a nemzetért, a dolgozó népért és kenyéréért, az egyének és nemzetek szabadságáért, a szegények és gazdagok egyenjogúságáért, a királyért és a hazáért; a magyarosítás ellen stb [72]. Ideológiai fegyvertárunkban a Bibliától XIII. Leó pápa enciklikájáig minden megtalálható. Harcoltak, vagy inkább vagdalkoztak a mártoniak felé éppúgy, mint a hlszisták felé, a szlovák szociáldemokraták felé éppúgy, mint a magyar vagy cseh burzsoá pártok felé. Elvetették a ruszofilizmust, de ugyanilyen élesen léptek fel a tolsztojizmus vagy a neoszilvánizmus, a legerélyesebben a marxizmus, a materializmus ellen. Vagyis minden olyan eszme és mozgalom ellen, amely a fennálló egyház bírálóat jelentette, amely progresszív volt — mégha csupán a burzsoázia érdekében állott is. „... a marxistákkal, tolsztojánusokkal, Masaryk — hívőkkel, hlszistákkal nem akarunk semmi közöset... ezek ássák a szlovák nemzet sírját.” [73] Ugyanakkor elfogadtak anyagi támogatást mind a csehektől, mind a magyar kormánytól. Az emiatt kirobbant botrány idézte elő a végleges szakadást, a klerikális csoporttal szemben a Szlovák Nemzeti Párt bojkottot hirdetett. Éles, egymást sárral dobáló viták után a klerikálisok elszakadtak, és 1912-ben önálló pártot alapítottak. A következő évben dolgozták ki szervezeti szabályzatukat, programjuk viszont maradt a régi [74].

JEGYZETEK

[1] Národní hlásnik 1884, 6. sz. Příhlas k obecnstvu — Felhívás a közönséghez.

[2] Letiace tiene (Repülő ányrékok), Suchá ratolest (Száraz ág), Kotlín. Regényeinek hősei sematikusak, egyoldalúak. Pozitív hősei ügyesek, „özetlenek, jó szlovák hazafiak és szlávok, mélyen vallásosak és erkölcsösek, ellenségei minden „bűnös, újításnak; negatív hősei, az „elfajzottak”, magyarok, németek, tetőtől talpig romlottak és gonoszok és ellenségei a szlovákoknak. Irodalmi értékelését l.: SZIKLAY LÁSZLÓ, A szlovák irodalom története 1962.

[3] VAJANSKÝ a Národníe noviny 1897 novemberi számaiban cikksorozatot közölt: Nálady a vñhlady (Hangulatok és kilátások) címen, lényegében a passzivitás politikájának eddigi tevékenységük eredménytelenségének védelmében. Az idézet ŠTEFAN JANŠÁK, Život dr. Pavla Blahu c. könyvéből; Trnava 1947. 334.

- [4] *Národné nov.* 1902. III. 22. és 1911. XII. 23. számokban fejtik ki e tanokat a legvilágosabban.
- [5] *Národné nov.* 1905. II. 14. k. és 16 sz.
- [6] *Uo.* 1905. II. 18 sz.
- [7] Például: *Národné nov.* 1905. II. 9 és 17 számok. E kérdésre vonatkozóan lásd Ema Panova: *Ruska literatura v slovenských časopisoch koncom 19. a na začiatku 20. storočia. Z dejín Československa — Slovanských vzťahov. Slovanske štúdie II.* SAV, Bratislava 1959. — Az orosz irodalom a 19. század-végi és a 20. század-elsői szlovák folyóiratokban. A csehszlovák—szláv kapcsolatok történetéből. Szláv tanulmányok.
- [8] L. Sziklay i. m.
- [9] *Přehled Československých dejín, Díl II. Svazek 1. Praha 1960. 708.* (A Csehszlovák történelem áttekintése II. rész 1. kötet.)
- [10] *Národné nov.* 1897. V. 4.
- [11] *Uo.* 1897. VI. 11.
- [12] E kérdésekre: L. HOLOTÍK, *Problém národnooslobodziedho boja á politika Slovenskej buržoázie pred prvou svetovou vojnou; Historický Časopis r. III. č. 1. 1955.* MILOŠ GOSIOROVSKÝ: *Dejiny slovenského robotníckeho hnutia (1848—1918), Bratislava 1956.* Korrespondencia Františka Votrubu, SAV Bratislava 1961. POLÁNYI IMRE, *A szlovák szociáldemokrácia nacionalizmusának és szeparatista törekvéseinek gyökereiről. A SzTF. Tud. Közl. 1963.* ARATÓ ENDRE, *K kospodárským dejinám Slovenska od r. 1849 do r. 1900. časopis 1953.* HAPÁK PAVEL, *Slovenké robotnícke hnutie v Budapešti, Hist. časopis 1955.*
- [13] *Literárni Archív Matice Slovenskej, Martin; C. V. (Hist. kult. Slov. národná strana. — A Szlovák Matica Irodalmi Levéltára, Martin; a továbbiakban LAMS, Martin ... A határozatot, ill. a körlevelet Mudroň Pavel — akit a párt elnökévé választottak —, Dula Matuš, Pietor Ambro, Svetozár Hurban Vajanský, Čajda D'uro, Škultéty Jozef és Halaša Andrej írták alá.*
- [14] *LAMS, Martin; korešp. A (Kabina Fr. 1892. VIII. 19.; korešp. A) Mišik Št. 1892. X. 27. Levele Halasához stb.*
- [15] *LAMS, Martin; korešp. A. I. Štefanovič M. 1895. IX. 8.*
- [16] Pietor Ambro: *Nápor-odpor. Turč.—Sv. Martin 1905. 91. — Támadás — ellenállás.*
- [17] DR. MARKOVICS GYULA, *A nyitrai politikai bűnper. 1903. 14.*
- [18] *LAMS, Martin; korešp. A. I. (Štefanovič M. Dulához) 1894. XII. 8.*
- [19] *LAMS, Martin; korešp. A. I. (Štefanovič M., továbbá uo. korešp. A. I.) Stodola E. 1896. VIII. 3. és Št. Archív Bojnice, Nyitra m. főisp. res. 182. II. 99/17.*
- [20] *LAMS, Martin; korešp. A. I. és A. II./Štefanovič M.*
- [21] *A határozatot közli KEMÉNY G. GÁBOR, A magyar nemzetiségi kérdés története I. rész Bpest 1947. 142—7.*
- [22] *Štefanovič M. javasolta, hogy a Néppárt jelentkezése esetén folytatni kell 1896-os alapon, de pontosan körülhatárolva minden mozzanatot. Ha nem jelentkezik, a Szlovák Nemzeti Párt erejét a választásokon egy-egy biztosra vehető területre kell összpontosítani. LAMS, Martin; korešp. A. II./ŠTEFANOVIČ MILOŠ 1901. IV. 10. Halašához.*
- [23] *Uo. korešp. A/Pietor A. 1900. IX. 4. Fr. Sasinekhez.*
- [24] *Uo. korešp. A. I./Hlinka Ondrej 1901. IV. 13. M. Dulához.*
- [25] *A programot közli STEIER LAJOS, A tót kérdés; I.; Liptószentmiklós, 1912. 190—1.*
- [26] *Lásd Přehled ... II. 2.—949.*
- [27] Valášek, Veselovský Fr, Ružiak J. és Kollár M.
- [28] *Kivonatossan közli ŠT. JANŠÁK, Život ... 223.*
- [29] *Salva Gömörmegyében, Klenócson volt ev. tanító, állásából elbocsátották; Rózsashegyen alapított nyomdát, számos lapot adott ki — a csehszlovák kölcsönösség szellemében. Anyagi csődbe jutott és Amerikába vándorolt.*
- [30] *Erre vonatkozólag I. STEIER LAJOS i. m.; SOCHAŇ PAVOL, Založenie spolku „Detvan” v Prahe r. 1882. — „Detván” egyesület megalapítása ... — LAMS, Martin E/Spoločnosť, Praha—Detván; ANTON ŠTEFÁNEK, Jozef Rotnagl slovensky buditeľ. uo. Ev. č. 453. CZAMBEL SAMU, A cseh—tót nemzetegység múltja, jelene és jövője.*
- [31] *Kálal nyilatkozata, közli STEIER i. m. 176.*
- [32] *Česi a Slaváci, jejich vzájemnosť; Hlas 1901.*
- [33] *STEIER i. m. 286.*
- [34] *Naše Slov. 1907. 3. sz. Jak budeme pracovati pro Slovensko.*
- [35] *Jaroslav Vlček Besztercebányán született, előbb Cseh- és Morvaországban középiskolai, majd a prágai egyetemen tanár, a Cseh Tud. Akadémia tagja.*

- [36] Kukučín, Krásko, Tajovský, Nádaši Jégé, Slabej, Smetanay, Novomestský, D. Makovický, Š. Daxner, Škarvan, Ursíny, Šrobár, Skyčák, Hajduk, Socháň, Petrikovich, Minárik stb. — LAMS, Martin; A. ŠTEFÁNEK, Slov. študenti v Prahe; Ev. č. 453.; — Szlovák diákok Prágában —; M. URSÍNY prof. Rozpomienka na slovenský akademický spolok Detván v Prahe (1886—95), uo.; Dr. VAVRO ŠROBÁR, Z mojho života, Praha 1946. 152—8.
- [37] Az Omladina sok tagja lépett be a Szociáldemokrata Pártba, kispolgári radikális nézetekkel több szoc. dem. vezetőre voltak hatással.
- [38] Meg kell jegyezni, a magyar kormány kérésére a Detván rendőri felügyelet alatt állt, mint a bécsi Tatran-egyesület, de a felügyelet igen elnéző volt, semmiféle következménnyel nem járt.
- [39] DR. VAVRO ŠROBÁR, „Detván” a hlasisti; LAMS, Martin, E/Praha.
- [40] Uo.
- [41] BLAHO írja 1898-ban: „Biztos, hogy a „Hlas” forradalmat vált ki a szlovák társadalomban, de ez senkinek sem fog kárt okozni...” LAMS, Martin, korešp. A. I./BLAHO P. 12.
- [42] ŠROBÁR, V., Počiatky slovenského obrodzenia; Sborník slovenskej mládeže, 1909. — A szlovák újjászületés kezdetei.
- [43] Slovenský Denník 1910. 7 sz. „Professor T. G. Masaryk”.
- [44] LAMS, Martin; A. I./Šrobár V. 4. j. 1898. VI. 13.
- [45] „Slovanska sebaobžaloba”.
- [46] Hlas I. évf. 321. . . . Mladež a drobna práca c. cikke.
- [47] „A népet kell művelni” —. VI. Černák: O hlasistoch. LAMS, Martin; C. V./Hist. kult. Hlasisti.
- [48] Hlas I. évf. 1. sz.
- [49] 4 szlovák képviselő jutott a parlamentbe.
- [50] Hlas IV. évf. 193.
- [51] HODŽA, M., Pozdrav; Slovenský kalendár 1905. 12.
- [52] LAMS, Martin; korešp. A/Houdek Fedor 1911. VIII. 19.
- [53] Pl. VAJANSKÝ a Nár. nov. 1902. 140. számában.
- [54] J. M. HURBAN szerkesztette „Nitra” c. almanachban, „Obrazi z prítomnosti” —. „Képek a jelenből”. Az idézet nyers fordítása: „Egy szívünk van, egy édes nyelvünk, legyen egy akaratunk...”
- [55] A magyarok ölték meg édes gyermekeid atyja oldalán, anyja keblén . . . lopta vagyonod, felgyújtotta kunyhóidat stb. Naše Slovensko 1907. 2. sz.
- [56] Naše Slovensko 1907. 6. sz.
- [57] Hlas IV. évf. 289.
- [58] E kérdésekre: ŠT. JANŠÁK i. m. I. k. 197—224; JOZEF JABLONICKÝ, Príspevok k česko-slovenským vzťahom od konca 19-stor. do roku 1914. Historické štúdie IV. 1958. EÖTTEVÉNYI OLIVÉR, Ferenc Ferdinánd; Budapest 1942. 178—84.
- [59] HODŽA, K aktivite Slovenskej národnej strany; Hlas 1901.
- [60] DR. V. ŠROBÁR, Počiatky slovenského obrodzenia: — A szlovák újjászületés kezdetei —; Sborník slovenskej mládeže; 1909.
- [61] Jellemző erre DR. BLAHO tevékenysége; az 1906-os választási felhívásában felsorolja, hogy 1905-ben 63 előadást tartott: a gazdálkodásról, a kisiparról, a háziiparról, a fogyasztási szövetkezetekről, a megélhetés új forrásairól, a kivándorlásról, az alkoholizmusról, betegségekről, a szervezkedésről stb. Közli ŠT. JANŠÁK i. m. II. 25—7.
- [62] Hlas 1901. évf. 292.; levele J. Jesensky-hez 1902. Közli Panova i. m. 301; és Počiatky . . .
- [63] ŠTEFÁNEK cikkei a Hlas 1900. évf. 2—6. és 1901. évf. 7—9., a Slovenský denník 1910. évf. 87. számaiban.
- [64] Slovenský obzor I. évf. 3—4. sz.; Prúdy I. évf. 258. III. 6. Sborník slov. ml.
- [65] Lásd Hlas 1903. évf. 119, 248. Makovický 1904-től Tolsztoj háziorvosa volt, az ő révén jutottak el a hírek Tolsztojhoz Magyarország nemzetiségi problémáiról, ő szolgáltatta az anyagot a nagy író cikkeihez, melyben elítéli a magyar nemzetiségi politikát.
- [66] Prúdy I. 70, 104, 134.
- [67] LAMS, Martin; korešp. A/F Houdek, 1911. 19. levele.
- [68] Blahora. Lásd LAMS, Martin; DR. J. NOŽIČKA, Cesta k Československé jednote, Z dejin agrárne — demokratického usilie . . . , kézirat; Hodžára: Slov. denník 1900. szept. 12. sz.; Slov. Týždenník 1908. szept. 20. sz.
- [69] Slov. Týždenník 1911. nov. 24., 1912. jan. 19. számok és Nožička i. m.

- [70] E kérdésre lásd: L./HOŁOTIK, Problém národnooslobodzieho boja a politika Slovenskej buržoázie pred prvou svetovou vojnou, Historický Casopis r. III. č. 1.; GOSIOROVSKÝ, Dejiny slovenského hnutia (1848—1918), Bratislava 1956; POLÁNYI IMRE i. m., uő.: Adalékok a szlovákiai munkásság viszonyaihoz — Szegedi Ped. Főisk. Évk. 1959.
- [71] Kat. Nov. 1905. dec. 1. és 1906. április 13. sz.
- [72] F. JURIGA, Blahozvestovanie; Skalica, 1905.
- [73] Hlinka cikke a Slovenské ľudové noviny-ben, 1913. I. 31. sz.
- [74] Elnöke Hlinka, alelnöke Fr. Skyčák, titkára F. Juriga; korábban is ők állottak a szlovák néppárti mozgalom élén.

ПОЛИТИЧЕСКИЕ ГРУППЫ СЛОВАЦКОЙ БУРЖУАЗИИ В НАЧАЛЕ XX СТОЛЕТИЯ

И. Полани

Словацкое национальное движение в начале XX столетия вышло снова на арену политической жизни, оно первым активизируется из национальностей Венгрии. Однако обновленное движение явилось не просто неизменным продолжением старой политики. В результате капиталистического развития словацкая буржуазия разделилась, „старикни“, т. е. группа консерваторов в городе Туроцентмартон потеряла свою руководящую роль. Их взгляды — направленные на восстановление феодального строя, „благородное замыкание“ от народных масс, царофилизм, — устарели. Появилась новая группа буржуазных либералов, сплотившихся вокруг журнала „Хлас“, Так называемые хласисты. Они стремились к укреплению экономических позиций словацкой буржуазии, обеспечению отечественного рынка для словацкого капитала — в противовес венгерскому и австрийскому капиталу. Они могли достичь этого только путем получения поддержки как масс, так и сильной чешской буржуазии, ищущей уже сильных зарубежных рынков. Они, опираясь на сказанные две силы, надеялись на сильное улучшение как экономических, так и политических своих позиций. Этой цели служила их программа, в которой главную роль играли „малмедела“ — деятельность, направленная главным образом на экономическую организацию, основание предприятий, а также демагогическое утверждение социальных требований. В этих целях возникла опять мысль о „чешско-словацком взаимности“, встретившая поддержку и со стороны чешской буржуазии, чтобы с одной стороны добиться поддержки против немецкой экспансии, с другой стороны завоевать новые рынки. Эта словацкая политическая группа приняла рациональную позитивистскую теорию Масарика, выражавшую интересы чешской буржуазии и пыталась ее применять к словацким условиям. Буржуазные либералы были сторонниками федерального преобразования Австро-Венгерской Монархии. Естественно и эта группа была расчленена в ряде вопросов общественных дел, а также внешней и внутренней политики. Также вышла на сцену в начале столетия третья группа, воспитывавшаяся венгерской католической Народной Партией Зичи, в дальнейшем представляющаяся клерикальное направление отдельной словацкой группы католической Народной Партии. Клерикалы выступали и против консервативов, но особенно хласистов и социал-демократов. Они были против всяких прогрессивных стремлений в защите интересов церковной иерархии. Причиной поляризации словацкой политической жизни — наряду с потребностями, осявляющимися развитием капитализма — прежде всего является усиливающееся рабочее движение, которое в одинаковой мере угрожало интересам венгерской, немецкой и словацкой буржуазии.

SLOWAKISCHE BÜRGERLICHE POLITISCHE GRUPPEN NACH DER JAHRHUNDERTSWENDE

Von

I. POLÁNYI

Die slowakische nationale Bewegung, die nach der Jahrhundertswende wieder auf den Schauplatz des politischen Lebens trat, war die erste unter den Nationalitäten Ungarns, die sich aktivierte. Die erneuerte Bewegung war aber bloss die unveränderte Fortführung der

alten Politik. Infolge der kapitalistischen Entwicklung hatte sich die slowakische Bourgeoisie geteilt, und die „Alten“, d. h. die konservative Gruppe von Turócszentmárton ihre führende Rolle verloren. Ihre Grundsätze — auf das Zurückwünschen der feudalen Ordnung, eine „vornehme Isolierung“ gegenüber den Volksmassen und auf Zarophilismus aufgebaut — waren veraltet. Es trat eine neue Gruppe der Bourgeoisie auf, die sich um die Zeitschrift Hlas vereinigen Bürgerlich — Liberalen, die sogenannten Hlasisten. Ihre Bestrebungen waren auf die Stärkung der wirtschaftlichen Positionen der slowakischen Bourgeoisie gerichtet, auf die Sicherung der einheimischen Märkte für das slowakische Kapital — gegen das ungarisch—österreichische Kapital. Das war nur zu erreichen, wenn sie die Unterstützung der Massen und der bereits erstarkten, ausländische Märkte suchenden tschechischen Bourgeoisie gewannen. Auf diese beiden Kräfte gestützt erhofften sie eine kräftige Besserung ihrer Positionen, sowohl in wirtschaftlicher als in politischer Hinsicht. Diesem Ziele diente ihr Programm, in dem die „Kleinarbeit“, eine auf wirtschaftliche Organisation und Gründung von Unternehmungen gerichtete Tätigkeit, sowie die domogogische Verkündung sozialer Forderungen eine primäre Rolle spielte. Zu diesem Zwecke wurde auch der Gedanke der „tschechisch—slowakischen Wechselseitigkeit“ wieder aufgeworfen, den auch die tschechische Bourgeoisie kräftig unterstützte, teils als Rückhalt gegen die deutsche Expansion, teils um neue Märkte zu gewinnen. Diese slowakische politische Gruppe übernahm die Interessen der tschechischen Bourgeoisie ausdrückende rationalistische, positivistische Theorie Masaryks und versuchte dieselbe auf die slowakischen Verhältnisse anzuwenden. Die Bürgerlich-Liberalen waren für die föderalistische Umgestaltung der Monarchie. Selbstverständlich war auch diese Gruppe in manchen gesellschaftlichen, wie auch aussen- und innenpolitischen Fragen gegliedert. Ebenfalls um die Jahrhundertswende trat die dritte Gruppe auf: die in der Zichyschen ungarischen katholischen Volkspartei erwachsene, dann eine besondere slowakische katholische Volkspartei-Gruppe bildende klerikale Richtung. Die Klerikalen wandten sich gegen die Konservativen, insbesondere aber gegen die Hlasisten und die Sozialdemokraten. Im Schutze der Interessen der kirchlichen Hierarchie waren sie gegen alle fortschrittlichen Bestrebungen. Die Ursache dieser Polarisierung des slowakischen politischen Lebens war — neben durch die kapitalistische Entwicklung bedingten Bedürfnissen — vor allem in der erstarkenden Arbeiterbewegung zu finden, welche die Interessen der ungarischen, deutschen und slowakischen Bourgeoisie gleichermaßen gefährdete. Auch die „völkisch“, sozial und national gerichtete Politik der drei bürgerlichen politischen Gruppen ist dadurch zu erklären, dass sie versuchten, die Arbeiterbewegung abzurüsten und, den Interessen der Bourgeoisie entsprechend, in eine nationale, bzw. nationalistische Richtung zu lenken.